

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTI KVITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2023

STOCKHOLM 2023

THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF LETTERS,
HISTORY AND ANTIQUITIES

ACADÉMIE ROYALE SUÉDOISE DES
BELLES-LETTRES, DE L'HISTOIRE
ET DES ANTIQUITÉS

KGL. SCHWEDISCHE AKADEMIE FÜR LITERATUR,
GESCHICHTE UND ALTERTÜMER

© De enskilda författarna och KVHAA, Stockholm 2023

Grafisk formgivning: Lars Paulsrud

vittherhetsakademien.se

ISBN 978-91-88763-44-0, ISSN 0083-6796

Italgraf Media, 2023

INNEHÅLL

- 7 Preses hälsningstal
- 11 År 2023 tilldelade medaljer och priser

MINNESORD

- 19 Johan Söderberg
- 27 Sture Allén

FÖREDRAG

- 45 Anders Wästfelt: *Gränsen mot framtiden. Insikter om jorden, tiden och samhället*
- 65 Gunnar Almevik: *Kulturarv i Antarktis*
- 87 Marie-Louise Bech Nosch: *Odysseus garderob. En homerisk hjälte och hans kläder*
- 103 Joakim Nivre: *Naturliga språk och artificiell intelligens*
- 115 Jonas Granfeldt: *Utbildning i främmande språk då, nu och sen. Moroten, piskan eller predikan?*
- 133 Hanne Fjelde: *Demokrati i vågskålen*
- 141 Arne Jarrick: *Kunskapen har en början men inget slut – varför är detta inte självklart?*
- 155 Hanna Bäck: *Politisk polarisering som utmaning för demokratin*

- 169 Anders Jarlert & Lars Berglund: *Kyrkomusikens historia*
– finns den?
- 187 Bo Andersson: *En gåva till en drottning – Aurora*
von Königsmarcks Nordischer Weÿrauch

ÅRSBERÄTTELSE, FÖRTECKNINGAR ÖVER LEDAMÖTER,
AKADEMIFORSKARE OCH PERSONAL

- 207 Ständige sekreterarens årsberättelse
- 213 Vitterhetsakademiens kulturfastigheter
- 227 Årsberättelser från vissa forskningsföretag m.m.
- 239 Publikationer utgivna 20.3.2022–19.3.2023
- 241 Alfabetisk förteckning över Akademiens ledamöter
- 258 Akademiens ledamöter i invalordning
- 261 Ledamöternas fördelning på klasser
- 263 Avlidna ledamöter 20.3.2022–19.3.2023
- 264 Akademiens utskott och nämnder
- 270 Vitterhetsakademiens akademiforskare
- 271 Akademiens personal

HANNE FJELDE

Demokrati i vågskålen

UNDER DET SENASTE årtiondet har demokratin som styrelseskick satts under stor press, både i länder som har varit demokratiska i decennier och i länder som mer nyligen har introducerat demokrati. Efter en lång period där världen har rört sig i mer demokratisk riktning, är antalet autokratier på frammarsch i världen. Och vi är nu för första gången på länge i en situation där det är fler länder som rör sig bort från än mot demokrati. De stora demokratiska framgångar världen såg efter kalla krigets slut är tillbakatryckta. Mer än hälften av jordens befolkning lever under auktoritära regimer, det vill säga i regimer som i de flesta fall håller politiska val, men där kränkningar av liberala och demokratiska principer är så omfattande att valen inte kan ses som trovärdiga.

Många tänker nog att när en demokrati går under så sker det snabbt och våldsamt, det är något vi kan observera – med tanks på gatorna och med män i militäruniform som intar regeringsbyggnader. Under kalla kriget skedde också tre av fyra demokratiska sammanbrott genom militära kupper. Det som är nytt för den tid vi nu lever i är att när demokratier går under så sker det långsamt. Det är ingen plötslig kollaps, utan stegvisa processer där demokratiska fri- och rättigheter gradvis försvagas och där demokratiska institutioner urholkas inifrån av folkvalda ledare, som vi sett i länder som USA, Brasilien, Ungern och Polen.

Den här utvecklingen har väckt nya frågor för oss som forskar på demokratiens förutsättningar. Vad är det som gör att en befolkning – trots att det övergripande stödet för demokrati är starkt – ger sitt stöd till politiska ledare som attackerar demokratiska institutioner och går emot centrala demokratiska principer? Min forskning försöker besvara den frågan. Jag har särskilt ägnat mig åt att förstå vilken roll politiskt våld och osäkerhet spelar när befolkningens stöd för demokratiska principer försvagas.

I min forskning fokuserar jag i synnerhet på våldsambeter och instabilitet i samband med politiska val. Valrelaterat våld innefattar våld och förtryck som används av regimer, opposition eller andra aktörer med syftet att påverka en valprocess eller valets utgång. Valrelaterat våld är vanligare än många tror. Systematiskt sammanställda data visar att mer än en fjärdedel av alla val i världen utsätts för betydande våld som syftar till att påverka valprocessen eller utvecklingen efter att valresultatet har annonserats. Valrelaterat våld är också ett globalt fenomen.

Sådant våld kan manifesteras sig på många sätt. Det kan till exempel röra sig om våld på valdagen för att påverka röstningen och rösträkningen. I delstaten Kogi i Nigeria under valet 2019 försökte ett av de politiska partierna utmana det ledande partiet genom att obstruera röstningen på valdagen. Två valarbetare blev kidnappade av partiagenter, valurnan stals och aktörer förklädda i polisuniform öppnade eld mot väljare som hade kommit för att rösta. Det kan också vara våldsamma upplopp för att påverka den politiska utvecklingen efter att valets resultat står klart. Ett exempel är Trump-anhängarnas våldsamma stormning av Kapitolium i Washington D.C. i USA i januari 2021. Upploppen syftade till att hålla kvar Trump som president genom att förhindra annonseringen av Bidens valseger – ett upplopp som krävde både människoliv och många skadade och skakade en hel värld.

Valrelaterat våld kan också innefatta militarisering av val, där regimen använder sina säkerhetsstyrkor för att skydda val mot väpnade hot, men där dessa aktörer också genom en hotande närvaro eller genom att implementera säkerhet selektivt kan verka för att främja regimen's intressen. I

det senaste valet hade Filippinerna en väpnad säkerhetsstyrka på 60 000 man. Dessa var stationerade runt om i landet för att skydda vallokaler och röstmaterial i ett land där det inte är ovanligt att politiska kandidater organiserar egna milisgrupper för att försöka vinna valet genom våld och förtryck.

I min forskning ställer jag frågan hur befolkningens stöd för och attityder till centrala demokratiska institutioner påverkas av att den demokratiska processen och val i synnerhet präglas av våld och hot. Vår kunskap om detta är väldigt begränsad, men det finns några insikter från närliggande forskning. En del forskning, särskilt från USA och andra västliga länder, pekar mot att en befolkning i perioder av kriser eller stor ovisshet kan tappa förtroendet för demokratin som styrelseskick och vända sig bort från demokratiska institutioner, och att mer antiliberala värderingar då kan breda ut sig. Den här forskningen visar till exempel att samhällsförändringar som upplevs som hotande – såsom snabba ändringar i sociala strukturer, ekonomiska och politiska kriser eller en pandemi – kan vara en bidragande drivkraft när tilliten till demokratiska institutioner minskar. Man känner att demokratin inte kan leverera i tider av kris och hotande samhällsförändringar. Detta kan ge vind i seglen för auktoritära politiska ledare som ses som handlingskraftiga, och befolkningen kan ge dem mandat att expandera sin egen makt för att hantera akuta samhällsproblem.

Det finns också en del forskning som visar att akuta hot, såsom terroristattacker eller deltagande i krig, kan göra en befolkning mer benägen att kompromissa med demokratiska principer och acceptera att liberala begränsningar av den politiska makten sätts åt sidan. Akuta hot, som till exempel terror och väpnade konflikter, kan också ha en negativ inverkan på värderingar som är viktiga för att demokratin ska fungera väl, såsom viljan att hitta kompromisser eller skydda politiska fri- och rättigheter för minoriteter eller grupper som politiskt står långt ifrån en själv.

Ett sätt att förstå de här resultaten är att föreställa sig demokratiska värderingar i en vågskål – demokratinns öppenhet, frihet och lika rättig-

heter är viktigt, men vägs samtidigt mot andra värden som stabilitet, säkerhet och trygghet. Om tron på att en stark och beslutsam ledare kan garantera stabilitet breder ut sig, kan våld och oroligheter göra människor villiga att kompromissa med demokratiska principer och stödja ledare med autokratiska ambitioner.

Som sagt så bygger mycket av den här forskningen på studier av länder som varit demokratiska i årtionden och där demokratiska spelregler är djupt förankrade. Kanske är dessa hänsyn till stabilitet och trygghet *än* mer överhängande i kontexter där demokratin är ny och skör, där demokratiska ledare inte har lyckats hantera stora samhällsutmaningar såsom ekonomisk ojämlikhet och där de politiska processerna är kantade av våld och hot. Det är situationen i många länder i Afrika, som är den kontinent som jag framför allt har studerat i min forskning.

Det finns studier som visar att i det här läget är inte bara frustrationen mot den regim som har makten hög och belåtenheten med demokratin låg. Människor längtar också tillbaka till ett auktoritärt styre. Studier som bygger på enkätdata från ett stort antal afrikanska länder har visat precis detta: att rädsla för att demokratiska processer såsom politiska val ska kantas med våldsamheter korrelerar med lågt stöd för demokratiska institutioner. Människor blir desillusionerade och tappar tron på att de demokratiska institutionerna kan leverera. Många tänker att politiska val i sig driver på osäkerhet – och rapporterar, som en följd, minskat stöd för demokrati som styrelseskick.

I min forskning tittar jag närmare på de här sambanden och försöker nyansera den kunskap vi har. Jag menar att viljan att stå upp för demokrati även i situationer av hot ser olika ut – helt enkelt för att de demokratiska institutionerna och skyddet för politiska fri- och rättigheter upplevs som olika viktiga beroende på ens relation och tillit till den sittande regimen. För vinnare och förlorare i politiska val är olika mycket på spel när demokratiska principer urholkas. De som känner sig representerade av regimen ser sig inte lika hotade när dess makt expanderar – eftersom de tänker att denna makt kommer att nyttjas i den egna gruppens intresse.

Särskilt i en kontext där våldsamheter både följer och förstärker de politiska skiljelinjerna kan man efterfråga ökade befogenheter för de egna representanterna och kanske till och med rättfärdiga diskriminering av andra grupper.

Valets förlorare – den politiska oppositionen – å andra sidan är i ett särskilt utsatt läge när demokratiska principer urholkas. De blir ofta måltavlor för förtryck och diskriminering när politisk makt används som medel för att ackumulera mer makt och resurser. Det är ofta på bekostnad av oppositionens friheter och rättigheter som regimen expanderar sina befogenheter i en icke-demokratisk riktning. Det kan röra sig om oppositionspartier som inte får ställa upp i val, politiska motståndare till regimen som utsätts för hot och trakasserier, men även väljare i oppositionens fäste som kanske ser mer brutala polisiära insatser eller andra civila friheter inskränkas. Mot den bakgrunden kan man förvänta sig att vi kommer att observera olika vilja att stå upp för demokratiska principer beroende på politisk tillhörighet – regimen anhängare kan både efterfråga och rättfärdiga politiska handlingar som undergräver demokratiska principer, medan oppositionen borde vara en stark förespråkare för demokratiska begränsningar av den politiska makten.

Det här argumentet är intressant, för mycket av den statsvetenskapliga forskningen har historiskt fokuserat på att det är avgörande för demokratisk stabilitet att valets förlorare accepterar dess utfall. Men mycket av demokratins stabilitet kanske också vilar på valets vinnares vilja att stå upp för begränsningar i den politiska majoritetens makt, till exempel genom ett starkt skydd för minoriteters friheter och rättigheter.

I min forskning undersöker jag dessa frågor bland annat i Nigeria, ett land där demokratiska institutioner är svaga och satta under press, både av ledare med auktoritära tendenser och av ett utbrett valrelaterat våld. Landet har haft flerpartival i över tjugo år, men det finns en växande oro för att befolkningen är besviken på vad demokratiska institutioner har åstadkommit och att stödet för demokrati är på tillbakagång. Jag gör stora enkätundersökningar som är representativa för befolkningen, och an-

vänder mig av experimentella metoder för att bättre kunna isolera kausala samband. Eftersom stöd för demokrati är en så stark social norm, så vet vi att de flesta i Nigeria och på andra ställen är benägna att säga att de stödjer demokrati om man frågar generellt. Därför ber vi våra respondenter att göra avvägningar där kränkningar av demokratiska normer, till exempel användandet av våld mot demonstranter eller inskränkningar i mediens oberoende, kan syfta till att nå mål om ökad stabilitet eller skapa politisk handlingskraft.

Resultaten från min forskning i Nigeria visar att de som stödjer den sittande regimen överlag är mer benägna att göra sådana eftergifter och har en högre acceptans för att ge den sittande presidenten mer oinskränkt makt. Våld i samband med de demokratiska processerna verkar dock inte förstärka dessa attityder. De som stödjer oppositionen har motsatt utgångsläge. De är mycket mer villiga att stå upp för skyddet av demokratiska fri- och rättigheter. Valrelaterat våld verkar göra dessa frågor mer angelägna. När väljare som stödjer oppositionen påminns om valets våldsamma karaktär och incidenter där politiker hotar väljare, blir de än starkare förespråkare för vikten av starka demokratiska institutioner och tydliga liberala begränsningar hos regimen. Den grupp som tydligast drar i en mer auktoritär riktning är de som inte stödjer något parti. Kanske är det de som inte är politiskt mobiliserade som blir uppgivna och mest oroliga i mötet med våld, och i nästa steg också mest benägna att tänka att ökade befogenheter hos regimen – trots de förluster det innebär för demokratin – skulle göra dem tryggare.

Några slutsatser från den här studien, och från och min forskning på dessa frågor i övrigt, är att individuella faktorer formar både hur man ser på våld i samband med val och vilka konsekvenser det i sin tur har för demokratiska attityder och beteenden – och kanske i nästa steg hur demokratin utvecklar sig. Forskningen från Nigeria pekar alltså mot att politisk tillhörighet påverkar hur starkt stödet för demokratiska principer är när valen blir våldsamma och demokratin sätts under press. De som är politiskt mobiliserade men står utanför den politiska makten vär-

nar i synnerhet om demokratiska principer. Mina enkätdata från konflikttrabbade områden i Indien visar på liknande resultat, nämligen att grupper som är i en politiskt och ekonomiskt utsatt position och står långt från dem som sitter vid makten också är mer benägna att stå upp för skyddet av liberala friheter och politiska rättigheter i en kontext där valen präglas av användning av militära maktmedel från regimen sida.

Ett genomgående resultat från denna forskning är att synen på de politiska processerna påverkas av ens politiska identiteter. Här har vi också tittat mer direkt på hur partitillhörighet formar synen på våldsamer under val och hur man bedömer att det påverkar valets kvalitet – igen med experimentella survey-metoder från Indien. Och här ser vi ett tydligt partipolitiskt filter i hur människor tolkar fakta och drar slutsatser om de politiska processerna. Huruvida människor menar att våld underminerar kvaliteten på valen eller ej beror på om väljarnas eget politiska parti deltagit i våldsamer. Bara våld från motståndaren påverkar intrycket av valet i en negativ riktning, och man rättfärdigar våld från ens eget parti. Dels rationaliserar man våld som nödvändigt för att säkra valens integritet, dels tolkar man våldsamma incidenter från den egna sidan som mindre allvarliga.

De här resultaten pekar på att våld uppfattas väldigt olika av olika individer och ger upphov till politiska klyftor och attityder som vi måste vara uppmärksamma på, särskilt för att klyftorna i sig kan användas politiskt. Det har vi sett till exempel i USA, där diskursen kring vad upploppen på Kapitolium egentligen handlade om har blivit djupt politiskt splittrande: å ena sidan hävdar vissa att upploppen var ett försök att *rädda* demokratin genom att försöka hindra ett bedrägligt och falskt valresultat – å andra sidan ser många, inklusive jag, dem som det mest allvarliga hotet mot amerikansk demokrati i nyare tid.

I den forskning jag talat om i dag ligger fokus särskilt på våldets effekt på politiska attityder. Jag hittar som sagt inte stöd för att våldsamer i samband med val i sig leder till minskat stöd för demokrati som styrelseskick. Tvärtom finner jag att våld och osäkerhet kan mobilisera

människor till stöd för demokratin. Men våld kan urholka demokrati genom många andra mekanismer. I min övriga forskning visar jag till exempel på hur våld kan användas både för att hindra människor från att rösta och för att tvinga dem att rösta på ett särskilt sätt. Valrelaterat våld urholkar på det sättet en grundförutsättning för högkvalitativa och rättvisa val: nämligen att individer fritt ska få forma och uttrycka sina politiska preferenser inför andra. Våld och förtryck kan göra att stora väljargrupper hindras från att utöva sina demokratiska rättigheter och att valets utfall inte blir legitimt. Våld används ofta för att direkt attackera och hota andra aktörer som är centrala för den demokratiska processen: såsom civilsamhället, journalister, politiska kandidater eller valarbetare. Man kan stjälpa politisk konkurrens genom att döda opponenter, tysta kritik genom att attackera och hota journalister, och man kan påverka val genom att direkt ge sig på dem som arbetar för att säkra valens trovärdighet, såsom valarbetare eller observatörer.

Kostnaden för våld går bortanför dem som direkt drabbas – när närstående individer i sin tur väljer att inte ställa upp i politiska val, inte vill engagera sig i civilsamhällets organisationer eller jobba i vallokaler. Här finns det kanske också en parallell i förhållande till den politiska polariseringen i Sverige och andra demokratiska länder. Politikens representanter och dess innehåll påverkas när kostnaderna för att verka i den demokratiska processen blir för höga. Dessa indirekta kostnader är svåra att fånga upp och mäta, men drabbar också demokratin. När demokratiska normer för fredlig konfliktlösning undermineras och demokratiska processer kantas av våld mobiliseras de som kanske har mest att förlora på att demokratin sätts åt sidan, nämligen oppositionen. Men i steget innan är det kanske valets vinnare som har den mest avgörande rollen att spela för att se till att demokratins institutioner inte används bara i majoritetens intresse.

Föredrag den 6 december 2022

Hanne Fjelde är akademiforskare sedan 2017